

Posudek oponenta disertační práce Mgr. Juraja Kucharíka

“Osídlenie Bratislavy v 1. storočí pred Kr. až 4. storočí po Kr. s dôrazom na (možné) rímske osídlenie”

předkládané v roce 2024 na Ústave po klasickou archeologii

I. Stručná charakteristika práce

Dizertačná práca Mgr. J. Kucharíka sa snaží nájsť odpoveď na otázku, akú úlohu zohrali Rimania v priestore Starej Bratislavy, resp. v širšom regióne bratislavskej brány. Východiskom je korpus predmetov italského a rímskeho pôvodu, ktorý tvorí prílohu práce. Výberový katalóg je zostavený podľa jednotlivých nálezových kategórií, čomu potom zodpovedá členenie práce. Ťažiskom je analýza jednotlivých nálezových skupín a zhodnotenie ich chronologickej a kultúrnej výpovede. Na takomto základe potom autor formuloval odpoveď na vyššie položenú otázku do takej miery, ako mu to analyzovaná materiálna základňa a súčasný stav poznania umožnil.

II. Celkové zhodnocení práce

Dizertačná práca sa snaží nahliadnúť na úlohu Rimanov a ich kultúrny vklad do stredodunajských barbarských kultúr v dvoch odlišných civilizačných epochách – v neskorej dobe laténskej (1. stor. pred n. l. v časovom úseku menej ako jedno storočie) a v dobe rímskej (1. až 4. storočie n. l., t. j. v časovom úseku približne 400 rokov). Napriek tomu, že druhá epocha je štvornásobne dlhšia, poskytla oveľa menšie množstvo prameňov, teda artefaktov rímskeho pôvodu. Súvisí to so skutočnosťou, že bratislavské oppidum z 1. storočia pred Kr. predstavuje najvýznamnejšie laténske sídlo na Dunaji prinajmenšom na úseku medzi Viedňou a Budapešťou a stelesňuje akúsi „hviezdnu hodinu“¹ vo vývoji neskoršej Bratislavy. V nasledujúcej rímskej dobe Bratislava „doplatila“ na svoju polohu severne od Dunaja. Vývoj oboch zmienených dunajských metropol ju po sformovaní miestodržiteľských panónskych centier v Carnunte/Vindobone a v Aquinku predbehol natoľko, že ich významom už nikdy nedobehla. Táto disproporcija vo význame sa zreteľne odrazila v predkladanej práci. Pre oppidálne obdobie dokázal autor naformulovať konkrétnejšie závery o chronologickom postavení a význame dnešného územia Bratislavy. Aj kultúrny zásah Rimanov dokázal interpretovať v dobovom kontexte. Pre nasledujúce, hoci viac ako štvornásobne dlhšie cisárske obdobie, mu chudobná pramenná základňa umožnila načrtnúť len hmlisté alternatívne predstavy, či rímske artefakty/importy možno chápať ako doklad priamej fyzickej prítomnosti Rimanov (napríklad v podobe predsunutej vojenskej základne, čo sa mi ale osobne zdá málo pravdepodobné), alebo sú súčasťou domáceho germánskeho kultúrneho kontextu. Možno by sa preto mohlo aj diskutovať, či vôbec má zmysel zadávať prácu, ktorej úlohou je porovnávať neporovnateľné, či len málo porovnateľné. Na druhej strane takáto konfrontácia, prekonávajúca tradične zaužívané (nielen) chronologické schémy, umožňuje vnímať niektoré fenomény kultúrneho vývoja v nových dimenziách. Keďže v nasledujúcom texte budú (s dobrým úmyslom) naformulované viaceré kritické poznámky, rád by som na tomto mieste ocenil oponovanú dizertáciu. Autor po dôslednej analýze prameňov a prehodnotiac výsledky doterajšieho bádania nekreslí jednoznačný obraz dvoch odlišných epoch, ale pracuje s viacerými alternatívnymi možnosťami. Dizertácia J. Kucharíka ponúka solídnu základňu pre štúdium parciálnych tém do budúcnosti a predovšetkým napĺňa kritériá kladené na záverečnú prácu v treťom stupni vysokoškolského štúdia.

¹ Termín vypožičaný od S. Zweiga: Hviezdne hodiny lidstva.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

1. *Struktura argumentace.*

Tým, že si autor pre analýzu zvolil dve odlišné obdobia, sám sa uviedol do neľahkej pozície. Vzdialenosť od zdroja rímskych predmetov bola v neskorej dobe laténskej niekoľkonásobne väčšia ako v dobe rímskej, čo hodnotu importov a tým aj prestíž ich používateľov a vlastníkov násobne zvyšovalo.

Ani na rímske architektúry, ako najhodnotnejšiu formu „importu“, nemožno hľadieť rovnakou optikou. V dobe rímskej sú kamenné stavby súčasťou stavebných komplexov, ktoré slovenské bádanie interpretuje ako rezidencie kvádskej spoločenskej elity. Germánski mladíci „z dobrých rodín“ mali možnosti spoznávať pohodlie rímskeho obytného komfortu na južnom brehu Dunaja. Rímske prostredie im poskytovalo možnosti na kariérnu sebarealizáciu najmä vo vojsku. Rímska strana sa hneď od začiatku snažila podporovať prorímsku, resp. voči Rimanom lojálnu stranu v germánskych komunitách. Významnou protihodnotou bolo udržanie mieru a pokoja v predpolí hranice. Domnievam sa, že tento model sa v neskorej dobe laténskej ešte nerozvinul. Architektúry na akropole bratislavského oppida vďaka za svoj vznik predovšetkým rímskej iniciatíve (obchodnej, mocenskej, politickej), domáci „dopyt“, ak vôbec nejaký bol, zohrával druhoradú úlohu. Odpoveď na otázku, kto vlastne v tých kamenných domoch býval – rímski obchodníci ako na Magdalensbergu alebo predstavitelia domácej elity – môže priniesť až vyhodnotenie domácej zložky bohatého súboru nálezov. Túto skutočnosť zdôrazňuje aj doktorand a súhlasím s ním aj v tom, že vzhľadom na kvantitu to nemôže byť úloha jednotlivca ale väčšieho kolektívu, resp. projektu.

Za prínosné pokladám doktorandove úvahy k interpretácii kamenných architektúr na akropole oppida. Hoci sú len veľmi fragmenárne zachované a hoci sa inšpiruje myšlienkami svojho školiteľa z knihy z roku 2020, ukazuje smer, ktorým by sa úvahy o ich funkcii mohli uberať. Nabádam len k opatrnému a striedmemu používaniu pojmov typu „bazilika“, aby pojem „nezľudovel“ a nevyužíval sa v zavádzajúcom a nesprávnom zmysle podobne ako „villa rustica“ v Dúbravke alebo „cella memoria“ na Devíne.

Možno J. Kucharík mohol využiť túto príležitosť a zaviesť poriadok do označovania jednotlivých stavieb, aby sme nemali stavby I, II, III a IV na nádvorí paláca a rovnako označené stavby zároveň na severnej terase hradu. Niektoré to raz bude musieť urobiť.

Ak by sme prešli do doby rímskej, tak v súvislosti s predpokladanou predsunutou rímskou *vojenskou* základňou na severnom brehu Dunaja, t. j. na území Bratislavy, mohla byť pozornosť venovaná podobným stavbám, ktoré archeologicky doložené sú. Zatiaľ sa zdá, že Rimania ich stavali len v dvoch obdobiach – v čase ofenzívy počas markomanských vojen (kastel v Iži a poľné tábory) a potom v neskorej antike, v pohnutých časoch za vlády Konštantínovcov a Valentiniana I. (opevnené predmestia a prístavištia typu Veröce a nedostavaná pevnosť Göd).

2. *Formální úroveň práce*

Práca je po formálnej stránke na vysokej úrovni. Je logicky a prehľadne členená, jazyk je plynulý bez pravopisných chýb a štylistických lapsusov. Obrazová príloha a mapky sú vhodne zvolené. Citovanie prameňov a moderných vedeckých príspevkov je korektné.

3. Práce s prameny či s materiálom

Základom práce je korpus predmetov rímskeho pôvodu zostavený osobitne pre laténske a rímske obdobie. Ako autor deklaruje, tento súpis je primárne zostavený na základe publikovanej literatúry a čiastočne na základe vlastnej dokumentácie nálezov predovšetkým z rozsiahlych výskumov na Bratislavskom hrade. Nezdá sa mi metodicky najšťastnejšie riešenie, že nepublikované nálezy boli do súpisu zaradované len výberovo. Čitateľovi nie je jasné, ktoré artefakty a v akom množstve boli alebo neboli do katalógu zahrnuté (napr. včasnorímska honosná ostroha sa v texte str. 176 spomína, ale v katalógu uvedená nie je). Žiadalo by sa lepšie vysvetliť, akým kritériám výber podliehal.

Drobné nejasnosti a opravy:

- strieborný ingot s hmotnosťou 418 g (str. 114) – odkiaľ pochádza? to nie je import? je v katalógu?
- str. 135 uvádza, že stavby so záveterným vchodom sa vyskytujú na Magdalensbergu bez obrázku a bez uvedenia literatúry;
- dve alebo tri spony z Klariskej ulice (spona s krídelkami a spona so zvieracou hlavičkou) súvisia skôr s neskorolátenským, než s osídlením v dobe rímskej (s. 175-176);
- glazované mortáriá sa vyskytujú až od mladšej doby rímskej, ťažiskovo až v 4.-5. storočí (a nie od 2. stor. – str. 180); mortáriá sa bežne v hrobách nevyskytujú (opak tvrdí autor na str. 181);
- na viacerých plánoch chýba označenie severu;
- str. 203 – opisovaná história 14. a 15. légie nie je presná;
- str. 208 – predpokladaný vojenský objekt v Stupave pochádza až z druhej polovice 2. storočia;
- str. 214 – fragmenty zásobných nádob z výskumu Š. Janšáka na hrade sú pravdepodobne stredoveké, nepochádzajú z doby rímskej;
- germánske urny a kovové artefakty zo Šancovej ulice sú nanovo a modernejšie zdokumentované v monografii Dejiny Bratislavy I;
- súbor zlatých šperkov z roku 1922 nemožno pokladať za homogénny nálezový súbor – okrem mladšej doby rímskej M. Novotná argumentovala, že tri tordované krúžky s preloženými koncami pochádzajú z mladšej doby bronzovej.

4. Vlastní přínos

K pozitívam práce patrí jasné geografické, chronologické, terminologické a historické vymedzenie témy s definovaním základných pojmov (napr. oppidum, *ripa Pannonica* apod.) v úvodnej pasáži. Oceniť treba aj zhrnutie stavu bádania, najmä toho staršieho, kde pre dobu rímsku Kucharík siahol aj po doposiaľ neznámych či menej známých archívnych záznamoch (Ovidius Faust).

Ťažisko práce predstavuje analýza a vyhodnotenie rímskych importov osobitne pre neskoroláténske a rímske obdobie. Je pozitívom, že za autor do práce zahŕňa aj „neviditeľné importy“ v chápaní N. Venclovej (myšlienky, technológie). Preto sem zaradil aj imitácie cudzích artefaktov domácimi remeselníkmi, s čím určite možno súhlasiť. Odporúčal by som ale v členení práce dôraznejšie oddeliť importy v užšom slova zmysle (dovezené artefakty) od imitácií a napodobení cudzích predlôh (t. j. domácich výrobkov).

Pre dobu rímsku je najväčšia pozornosť venovaná – vzhľadom na ich početnosť – fragmentom stavebného materiálu (kamene a tehly). Všetky nálezy tohto druhu pochádzajú zo sekundárnych polôh (najmä v neskorších románskych murivách z 12.-13. storočia). Len dve malé torzá murív na hrade patria do predstredovekého obdobia (JZ bastión a východná terasa). Podľa Kucharíka sa nedá rozhodnúť, či patria do neskorej doby laténskej alebo až do doby rímskej. Je prínosom práce, že autor lokalizovateľné hnutelné nálezy sústredil na jednom mieste a vymapoval. Domnievam sa, že keby na území Starej

Bratislava bola rímska vojenská základňa alebo germánska rezidencia, bol by počet bežných rímskych predmetov oveľa vyšší. Za súčasného stavu sa zrejme musíme uspokojiť s alternatívou, že žiadna rímska vojenská ani iná kamenná stavba na tomto území v danom období nestála a rímsky stavebný materiál sa do Bratislavy dostal sekundárne z pravého brehu Dunaja.

Za hlavný prínos práce pokladám predloženie korpusu publikovaných a niektorých nepublikovaných artefaktov rímskeho pôvodu od neskorej doby laténskej po záver doby rímskej a ich základné chronologické a kultúrne vyhodnotenie. Pri formulovaní záverov o vplyve Rimanov na vývoj barbarských komunit v priestore dnešnej Bratislavy nemožno za súčasného stavu bádania zájsť veľmi ďalej, než to učinil v predloženej dizertácii J. Kucharík. Na vyššiu úroveň bude možné poznanie posunúť až po vyhodnotení súdobých archeologických nálezov domáceho charakteru a po vzájomnej konfrontácii italsko-rímskej a barbarskej kelto-germánskej zložky v jednotlivých nálezových súboroch.

IV. Dotazy k obhajobě

1. Ako sa autor stavia k otázke jedného či dvoch katastrofických horizontov na území bratislavského oppida?
2. Domnieva sa autor, že ukladanie depotov bratislavských keltských mincí, najmä tetradrachiem, súvisí s nejakou konkrétnou historickou udalosťou? Možno počítať s razbou a obehom tetradrachiem a zlatých „bójskych“ statérov aj po roku 40?
3. Na str. 224 sa píše: „Existenciu bratislavského oppida možno primárne rámcovo vymedziť obdobím 70/60/50 až 40/30/20.“ Má to čitateľ chápať tak, že autor nepredpokladá staršiu oppidálnu fázu s tradičnou drevenou architektúrou?

V. Závěr

Předběžně klasifikuji předloženou disertační práci jako **prospěl.**

Bratislava 4. 11. 2024

prof. PhDr. Vladimír Varsík, CSc.